

УДК 331.215.246.4

І.Г. Завдов'єва, *головний експерт*

*Науково-дослідного експертно-криміналістичного
центру при ГУМВС України в Харківській області*

К.Є. Макарук, *старший експерт*

*Науково-дослідного експертно-криміналістичного
центру при ГУМВС України в Харківській області*

ОСОБЛИВОСТІ ПРИЗНАЧЕННЯ І ПРОВЕДЕННЯ КОМПЛЕКСНИХ КОМП'ЮТЕРНО-ТЕХНІЧНИХ ТА ЕКОНОМІЧНИХ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ

Розглянуто особливості призначення і проведення комплексних комп'ютерно-технічних та економічних судових експертиз.

Ключові слова: економічний аналіз, комплексна експертиза, комп'ютерно-технічна експертиза, економічна експертиза.

Рассмотрены особенности назначения и проведения комплексных компьютерно-технических и экономических судебных экспертиз.

The article presents distinctions of appointment and procedure of comprehensive economic and computer-technical construction expert examination.

На сучасному етапі боротьби з організованою економічною злочинністю часто виникає потреба у проведенні судових експертиз, в яких одночасно застосовують знання з кількох різних галузей науки, що є змістом комплексного підходу до дослідження об'єктів. Проблеми комплексного підходу активно обговорюють в експертному співтоваристві. На думку вчених, «комплексність є науковою характеристикою дослідження, яке ґрунтується на даних, що є предметом професійної підготовки представників різних галузей науки, техніки, виробництва, у тому числі й експертів різних спеціальностей і профілів роботи» [1].

Не є таємницею те, що розвиток комп'ютерних технологій, крім підвищення ефективності функціонування усіх сфер життєдіяльності суспільства, має також негативні аспекти, в числі яких й нові можливості у вчиненні економічних правопорушень, які мають далекосяжні правові та економічні наслідки. Розслідування правопорушень у сфері економічної діяльності обумовлює потребу у нових підходах до вивчення фактів і обставин, пов'язаних з використанням комп'ютерних технологій під час їх вчинення. Розробка таких підходів вимагає використання спеціальних знань у кількох галузях науки: економіка, фінанси, бухгалтерський облік та комп'ютерні технології. Але на практиці суд і слідчі органи доволі рідко призначають комплексні експертизи, надаючи перевагу окремим самостійним експертизам.

Водночас завдання, які можуть вирішувати комплексні експертизи, їх доказове значення, глибину проведеного дослідження жодним чином не можна порівнювати з аналогічними чинниками у разі проведення окремих експертиз. Зокрема, комплексна комп'ютерно-технічна та економічна судова експертиза у певних випадках дозволяє повніше досліджувати матеріальні об'єкти і матеріали провадження, надавати відповіді на запитання, на які не можна відповісти під час проведення окремих досліджень.

Метою цієї роботи є систематизація методичних підходів при призначенні та проведенні судових комп'ютерно-технічної та економічної судових експертиз, спрямована на досягнення максимального рівня методичного забезпечення доказової бази.

Як відомо, проведення будь-якої експертизи (окремої, комплексної) є однією з найважливіших форм використання спеціальних знань. При цьому комплексна експертиза є максимально ефективною процесуальною формою реалізації загальнонаукового комплексного підходу до експертного дослідження фактичних обставин, що мають значення для справи.

Комплексну судову експертизу призначають лише в тому випадку, коли вирішення поставлених завдань неможливе у межах проведення кількох окремих незалежних одна від одної експертиз і коли є потреба у проведенні дослідження за участю кількох експертів, що є фахівцями з різних галузей знань.

Кожний експерт, який бере участь у проведенні комплексної судової експертизи, проводить дослідження і підписує ту частину висновку, яка містить опис проведених ним досліджень, і несе за неї відповідальність.

Висновки, які експерт зробив самостійно, без участі фахівців інших галузей знань, він має підписувати одноосібно. Висновки з питань, які експерти вирішували комплексно, вони підписують спільно. При цьому кожний експерт має володіти не лише вузькоспеціалізованими знаннями, а й певними знаннями у суміжних галузях наук, які використано під час дослідження.

Проведення комплексних експертиз регламентовано постановою Пленуму Верховного Суду України від 30.05.97 р. № 8 «Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах», наказом Міністерства юстиції України від 26.12.2012 р. № 1950/5 «Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень» [2].

Результати аналізу правових норм та наукової літератури [3; 4; 5] дозволяють виокремити такі ознаки комплексної експертизи:

- наявність спільного об'єкта дослідження;
- одночасна спільна участь у проведенні експертизи кількох (не менше ніж двох) експертів з різних експертних спеціальностей (стосовно дослідження, про яке йдеться, — експерта з комп'ютерно-технічної експертизи (далі — КТЕ) та економіста) або проведення дослідження одним експертом із цих самих експертних спеціальностей;
- неможливість вирішення питань у межах експертизи одного виду або шляхом послідовного проведення кількох окремих самостійних експертиз (комплексу експертиз).

Об'єктом дослідження під час проведення комплексної комп'ютерно-технічної та економічної судової експертизи є електронні носії з інформацією, яка стосується фінансово-господарської та економічної діяльності підприємства, організації, установи або фізичної особи — підприємця. Предметом комплексної комп'ютерно-технічної та економічної судової експертизи є дослідження документальної та нормативної обґрунтованості здійснення господарської та фінансово-економічної діяльності підприємств і організацій усіх форм власності шляхом дослідження інформації, яка створюється, обробляється і зберігається на електронних носіях.

Результатом комплексної комп'ютерно-технічної та економічної судової експертизи є спільна оцінка та інтеграція результатів проведених експертами КТЕ та експертами-економістами досліджень з метою отримання спільних відповідей на питання, що належать до сфери загальної (сукупної) компетенції цих експертів.

Питання щодо систематизації методичних підходів до дослідження економічної інформації в автоматизованих системах управління у світлі проведення комплексних комп'ютерно-технічних та економічних судових експертиз є доволі складним. Адже, навіть розпочавши комплексну експертизу і провівши дослідження, експерти різних галузей знань не можуть сформулювати загального висновку, і тоді кожен з них надає власний висновок за результатами свого дослідження. Для уникнення подібної ситуації на вирішення комплексної експертизи слід винести 1—2 найважливіших запитання, які стосуються певних суміжних аспектів різних галузей спеціальних знань.

Наприклад, під час проведення комплексної комп'ютерно-технічної та економічної судової експертизи постає питання щодо пошуку інформації, яка характеризує різні сторони фінансово-економічної діяльності (стан розрахунків з бюджетом, платоспроможність тощо). При цьому питання щодо виявлення та відновлення будь-якої інформації, що міститься на електронних носіях, належить до компетенції експерта з КТЕ і зазвичай не становить для нього проблеми. Проте пошук економічно значущої інформації неможливо здійснити без урахування думки експерта-економіста, який і формулює запит до системи у форматі, який пропонує експерт з КТЕ.

Слід зазначити, що, на відміну від комісійної експертизи, де всі експерти мають однакову експертну компетенцію, у разі проведення комплексної експертизи їх експертна компетенція не однакова, причому ця неоднаковість може виражатися у відмінності не лише спеціальностей, але й більш вузьких спеціалізацій.

На відміну від комплексних, окремі експертизи можуть призначати як стосовно того самого об'єкта, так і групи об'єктів. Кожну із цих експертиз проводять окремо і оформляють окремим висновком. Порядок і черговість проведення таких експертиз визначає керівник експертної установи.

Поєднання окремих експертиз у комплексну має певні особливості. Так, поєднання судових КТЕ та економічної експертиз потребує участі їх ініціатора. Це зумовлено тим, що до призначення економічної експертизи він повинен провести оцінку отриманих у межах проведення КТЕ результатів, а саме: оцінити, чи стосується інформація, яку містять електронні носії, діяльності господарюючого суб'єкта, періоду дослідження, тобто чи належить вона до предмета судової економічної експертизи, зіставити дані, отримані у результаті проведення КТЕ, з даними офіційного бухгалтерського обліку та звітності господарюючого суб'єкта. Після цього

особа, що призначила експертизу, може чітко сформулювати експертне завдання перед експертом-економістом. При цьому як вихідні дані для проведення судової економічної експертизи буде використано результати дослідження, викладені у висновку раніше проведеної КТЕ.

Порівнюючи можливості комплексної експертизи і комплексу експертиз, слід зазначити, що комплексність є найвдалішою формою застосування спеціальних знань, оскільки під час проведення комплексної експертизи проблеми, які виникають, експерти вирішують спільно, а під час проведення окремих експертиз експерт, який проводить другу експертизу, обмежений результатами першої експертизи і не має можливості заповнити прогалини, пов'язані зі специфікою комп'ютерної інформації, матеріалізація якої можлива лише за допомогою методів КТЕ. Зокрема, як свідчить практика, надання відповідей, наприклад, на запитання: «Чи є на електронних носіях інформації файли, які стосуються фінансово-господарської діяльності підприємства (окремого суб'єкта)?» та «Чи є на електронних носіях інформація, що містить авансові звіти (платежі), активи бухгалтерського балансу, сальдо, векселі, платіжні доручення, чеки, інвентаризаційні документи, бухгалтерські проводки тощо?» — виходять за межі компетенції експерта з КТЕ, однак при комплексному дослідженні за участю експертів з КТЕ та економістів такі питання вирішують у межах компетенції кожного з експертів.

Зрозуміло, що вирішення цих і подібних завдань потребує моніторингу ринку програмних продуктів, які використовують господарюючі суб'єкти різних форм правової організації або галузевої належності для обліку своєї діяльності, з метою виявлення найчастіше вживаних із них. Крім цього, важливим є анкетування співробітників судових і слідчих органів стосовно категорій правопорушень, розгляд яких потребує спеціальних знань у галузі економіки та фінансів у сукупності з комп'ютерними технологіями, форми застосування цих знань і питань, що найчастіше виникають при цьому. За результатами узагальнення та аналізу цих даних можна розпочати розробку методичних підходів дослідження економічної інформації, що створюється, обробляється і зберігається у різних комп'ютерно-інформаційних системах.

Розробка методичних рекомендацій з таких досліджень має містити:

- формулювання вимог до збору та підготовки об'єктів дослідження;
- формулювання експертних завдань, які слід вирішити під час комплексного дослідження;
- визначення засобів пошуку та фіксації інформації експертом КТЕ за ознаками, визначеними особою, яка призначила експертизу, або експертом-економістом;
- застосування нових засобів експертних досліджень, які за запитом експерта-економіста дозволяють автоматизувати методи і прийоми аналізу даних бухгалтерського обліку та іншої економічної інформації;
- прийоми виявлення, приховування, переключування, перерахунку економічної інформації на електронних носіях, так званих «чорних кас», а також механізму і способу їх виникнення, що дозволяють правоохоронним органам оцінити отримані дані для кваліфікації вчиненого правопорушення;
- визначення засобів встановлення взаємозв'язку виявлених вад (причиново-наслідкових зв'язків).

Результати досліджень мають стати не лише теоретичною та практичною основою комплексної комп'ютерно-технічної та економічної судової експертизи, а й сприяти слідчим і судовим органам у розгляді економічних правопорушень, вчинених з використанням комп'ютерної техніки та засобів зв'язку.

Список использованной литературы

1. Митричев М.С. Труды по судебной экспертизе / М.С. Митричев. — М. : Наука, 2006. — 355 с.
2. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз, затверджена наказом Міністерства юстиції України від 08.01.1998 № 53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 26.12.2012 № 1950/5) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0001-13> станом 23.06.2014.
3. Грязін В.І. Підготовка та призначення судових експертиз / Грязін В.І., Гіжевський В.К., Рошин О.І. — К. : Школа, 2004. — 560 с.
4. Комаха В.О. Тактические особенности предварительного исследования криминалистических объектов и назначения судебных экспертиз : монография / В.О. Комаха. — Винница : ДП ДКФ, 2006. — 736 с.
5. Кім Е.П. Проблеми комплексної експертизи / Е.П. Кім, В.А. Цой // Теорія та практика судової експертизи та криміналістики. — 2012. — Вип. 12.